Бранислава Кнежић*

БРИГА О СТАРИЈИМ ОСОБАМА У ДОБА КОРОНЕ

Апстракт: У раду су приказана сазнања о специфичностима старијих особа због којих су они посебно ризичан део популације за оболевање од коронавируса, али и штетних последица од изолације. Брига сама по себи може да има призвук добротворних делатности и оног што се у најширим друштвеним заједницама назива милосрђе. Када је вербално пренаглашена, може да постане увредљива, поготово за онога коме је до достојанства највише стало. У циљу долажења до података о искуству старијих људи у време увођења ванредног стања и рестриктивних мера, спровели смо испитивање у Београду, годину дана после проглашења пандемије ковид-19. Телефонским путем интервјуисано је 12 особа, а транскрипти полуструктурисаних интервјуа анализирани су на принципима тематске анализе. Изолација, одвојеност од породице и пријатеља, конфузија у информисању и покушај застрашивања преко медија доживљени су чешће као неправедне казне и утамничење него као брига и заштита од болести. Није потребно посебно истицање да се на основу малог, пригодног узорка не могу изводити уопштавања.

Кључне речи: брига о старијима, корона, карантин и заштитне мере

Уводна реч

Свако друштво жели да слави и велича младост, јер то омогућава живот и преживљавање, а плаши се (бес)плодности, старости и болести. Избијање нове заразе пандемијских размера која је названа ковид-19[1] јесте убитачна здравствена криза која је „бацила на колена“ савремени свет. Изолационе мере и затварање јесу од превентивне

* Редовни професор на Одељењу за педагогију и андрагогију Филозофског факултета Универзитета у Београду, brknezic@gmail.com

1 Светска здравствена организација (СЗО) прогласила је пандемију 11. марта 2020. године. У Србији је 6. марта званично регистрован први позитиван случај на COVID-19, 15. марта уведено је ванредно стање и карантин за старије од 65

помоћи, вакцинисање јесте стратегијски лек за оздрављење народа од те смртоносне заразе али, бојимо се, учињено је то под изговором непотребно пренаглашене бриге за оне којима није остало „још много пролећа“. Али, остало им је довољно времена за суочавање са свеопштом не/моћи и заштитом, коју је неко донео уместо њих. Знамо, није свима из групације 65+ исто, ни због година, здравственог стања, породичног и материјалног статуса, нивоа образовања и занимања. Старост јесте подложнија и прати је, најчешће, више хроничних болести, али она сама није болест.

Јединствен и непромењљив критеријум, који би одвојио доба старости од зрелости и одраслости, нити постоји нити се може одредити једном за сва времена. Доњу границу старости, наше време је вештачки одредило и почетак старости озаконило одласком у пензију (најчешће је то 65 година). Да доња граница старости не може бити одређена одласком у пензију и да се сви пензионери не могу сврстати у исту категорију, одавно је познато у литератури где налазимо и термине: млађи, средњи и стари стари. У доба короне, по речима многих који су упркос 65+ годинама витални и активни, те карантинске мере су их више болеле и врећале од страха да се заразе и оболе. Многе пошалице, настале током ванредног стања и најстрожих мера за старије, старима и нису биле смешне. Као ни оне које су стваране када су након више од месец дана изолације добили право да уторком, петком и недељом, у време полицијског часа од 18.00 до 1 час после поноћи, могу у полусатну шетњу 300 метара удаљености од пребивалишта (Knežić, 2020). Осећај стигматизације, деградираности и „гетоизације у оквирима старосне групе (...)“ и шетње у дозвољено време, у свом Дневнику, искрено и из прве руке, описује Неда Тодоровић речима: „(...) шетња нам личи на кажњеничко ходање укруг по затворском дворишту. Срећемо једне те исте времешне људе који успорено ходају. Нигде радости, ниједних колица са бебама или дечје граје (...) нема ниједног истинског знака живота“ (Todorović, 2020: 119).

Потреба за породичном, међугенерацијском подршком и бригом посебно је наглашена у најранијем али и у најкаснијем животном периоду и, ако је то знано, онда на линији пожељне и стварне бриге ваља бити опрезан. Иако је, код нас, брига и старање о старијима, у највећој мери, сведена на породицу и има међугенерацијски карактер, све чешће породица није у могућности да сама сноси терет те бриге. Поготово не у кризним ситуацијама, каква је ова изазвана

година, 6. маја Скупштина РС је донела одлуку о укидању ванредног стања која је ступила на снагу 7. маја.

пандемијом. Многи старији живе сами (и они који немају децу као и они чија су деца напустила земљу у потрази за бољим животом). Ако су остали без „животног сапутника“ и породице, а деси се криза планетарене размере, онда осећај напуштености, безнађа, беса, немоћи и огорчености не мора бити повезан само са материјалним стањем старијих. Физичка изолација која, неретко, води и ка социјалној, обогаћена мерама „за добро старијих“ и „филована“ свакодневним нејасним и недоследним порукама с највишег места (струке и власти), а подупрта драматизацијом са најгледанијих медија, погодно је тло за стварање атмосфере несигурности, очаја, гнева, неповерења и беспомоћности. Суочени са том ситуацијом, све помоћи и бриге за старије не испуњавају ни разлог пуког преживљавања. Неретко су на граници укуса, а требало би да су истинска проба хуманости друштва и достојанства сваког човека.

Преглед истраживања

Од почетка пандемије ковид-19 популација старијих људи препозната је у целом свету као био-психо-социо најрањивија, како због знатно већег ризика од смртности услед слабијег имунитета и коморбидитета са другим хроничним болестима, тако и због секундарних последица пандемије које су могле настати услед превентивних мера заштите ове популације – затварања и изолације. За старије људе те мере биле су не само физичка, већ готово увек и социјална изолација, што је, како је време одмицало, стварало све већу забринутост стручњака за краткорочне и дугорочне последице по њихово ментално здравље (Armitage & Nellums, 2020; Briguglio et al., 2020; Brooks et al., 2020; De Pue et al., 2021; Plagg et al., 2020).

Као најчешће последице пандемије по ментално здравље у општој популацији наводе се здравствена анксиозност, паника, поремећаји прилагођавања, депресија, хронични стрес, соматизација и несаница, а стари су још у већој мери подложни томе (Banerjee, 2020a; Banerjee, 2020b; Meng et al, 2020; Ritika Girdhar et al, 2020).

Преоптерећеност информацијама, дезинформације и дуготрајна неизвесност додатни су фактори који су оптеретили старе и код неких развили и неповерење у здравствени систем и превентивне мере које су предузимане (Daoust, 2020).

Дуготрајно закључавање старих у многим земљама још више је допринело њиховом осећању изолованости од остатка света као и осећају досаде и фрустрираности, због губитка уобичајене рутине и неактивности као и одсуства или врло редукованих социјалних

и физичких контаката са члановима породице, комшилуком, пријатељима (Ritika Girdhar et al, 2020). Треба имати у виду да знатан део старије популације није вешт у коришћењу паметних телефона и нових технологија те да су у знатно мањој мери него млађи успевали да компензују одсуство непосредне интеракције са ближњима.

Према Бенерђију (Banerjee, 2020), кроз актуелну пандемију су се потврдила искуства из ранијих пандемија (попут SARS-а) да су важни фактори заштите менталног здравља старих следећи: снажна мрежа социјалне подршке, здрав контакт са породицом, релевантне и ажуриране информације, брига за њихове опште медицинске и психолошке потребе, уз поштовање њиховог личног простора и достојанства.

Велзел и сарадници (Welzel et al., 2021) су између маја и јуна 2020. године спровели у Немачкој квалитативну студију која је имала за циљ процену психосоцијалног стреса, стратегија суочавања са стресом, потребу за подршком и осећај кохерентности старијих људи током пандемије ковид-19.

У оквиру истраживања спроведено је 11 телефонских полуструктурисаних интервјуа са старијим особама (70+ година, просек 74,8 година) и урађена квалитативна анализа садржаја интервјуа. Испитаници су се пре свега изјаснили о страховима и бригама у односу на вољене особе (децу, унуке, пријатеље, супружнике) и у вези са дугорочним друштвено-политичким и економским последицама пандемије. Већина испитаника је изјавила да себе виде као ризичну групу због старости, али да се не брину због сопствене угрожености. Сви испитаници су сматрали да су мере ограничење и терет, посебно у погледу активности, путовања и социјалних контаката, али да су временом успели да се помире са тим и прилагоде своје навике. Резултати су показали да је већина старијих људи у студији била углавном стабилна и добро се носила са догађајима током пандемије. Као основне личне ресурсе за превладавање стреса изазваног пандемијом, испитаници су наводили животно искуство, претходне кризе, оптимистичан став и увид у неопходност мера. Најважнији извор подршке за испитанике су били чланови породице (нпр. деца и унуци) и комуникација са комшијама. Породични и пријатељски контакти су препознати као важан извор емоционалне подршке. Аутори закључују да су испитаници показали претежно добро психосоцијално здравље и функционалне стратегије суочавања са стресом изазваним пандемијом.

Слично испитивање о ефектима рестриктивних мера на квалитет живота и ментално здравље људи обављено је и у Србији. Циљ истраживања био је разумевање специфичних искустава старијих

од 65 година током пандемије и уведених мера због промене начина живота, њихове емоционалне реакције, стратегије превладавања и очекивања од будућности с обзиром на новонасталу ситуацију. Интервјуисано је 12 жена и 4 мушкарца. Општи закључак истраживања је да су се старије особе без већих тешкоћа прилагодиле и успеле да одрже задовољавајуће субјективно благостање уз помоћ и подршку непосредног социјалног окружења. Брига за сопствено здравље се мање испољила у односу на мере изолације које су се одразиле на појачана негативна осећања и угроженост личног достојанства. Ауторке истичу резилијентност старијих особа уз сва ограничења узорка и указују на превенцију у био-психо-социјалном јединству како би се спречиле штетне последице пандемије и затварања (Џамоња Игњатовић и сар. 2020).

Истраживање

Старији од 65/70 година нашли су се у разним деловима света на различит временски период у изолацији. Заштитне мере донесене су и у Србији, под изговором непотребно пренаглашене бриге за „баке и деке". Покушали смо да овим истраживањем сазнамо мишљење старијих о искуствима током увођења и трајања ванредног стања, о мерама кризног штаба, о бризи за старије у кризним ситуацијама, о снадбевању храном и лековима, о вакцинама и новчаној помоћи пензионерима.

Због епидемиолошких разлога, били смо ограничени на испитанике до којих смо долазили преко познаника и пријатеља. Полуструктурисаним интервјуом, телефонским путем, испитано је 12 особа из Београда (6 жена и 6 мушкараца) старости од 66 до 86 година (просечна старост 73,8 година). Испитивање је било добровољно и анонимно. Први део упитника односио се на социо-демографске варијабле (године старости, ниво образовања, брачни статус, да ли имају деце, с ким живе, где живе – стан/кућа, здравствено и материјално стање). Други део упитника односио се на искуства приликом увођења ванредног стања: шта их је плашило, а шта нервирало у том периоду, да ли имају кућног љубимца, како су се снабдевали храном и лековима, чија им је помоћ била најефикаснија и чија је дужност брига о старијима у кризним ситуацијама, како су се информисали и да ли користе интернет и савремене технологије.

У узорку је било највише испитаника са високим образовањем (50%), затим са средњим (33,3%), а најмање их је са основним (17,7%).

Двоје испитаника су због година старости подлегли мерама затварања иако су још били у радном односу, остали су у пензији.

Већина испитаника, 41,6%, живи сама, са партнером 33,3%, са ћерком 16,7% и са сестром 5,4%. Са децом живи 16,7% испитаника, а 66,6% њих има децу. С обзиром на забрањено напуштање пребивалишта, под претњом санкцијама, у току ванредног стања од важности је било да ли се живи у стану са или без терасе или у кући са двориштем. Затворен у стану са терасом, значи могућност изласка на ваздух и колико-толико шетњу, таквих је 50% испитаника, 33,3% живе у стану без терасе, а 16,7% у кући с двориштем.

Кућни љубимци су имали важну улогу током протекле пандемијске године. Иако само троје наших испитаника има љубимце, из различитих написа, разговора са пријатељима и комшијама као и шала које су кружиле друштвеним мрежама током ванредног стања, сазнајемо да су кућни љубимци помагали суграђанима да безболније преброде затварање и усамљеност (Knežić, 2020).

Осим једног слабије покретног испитаника, сви су покретни и по сопственој процени су од подношљивог (уз хроничне болести) до задовољавајућег здравља с обзиром на године. Већини је недостајала могућност одласка на редовне контроле код лекара, а троје испитаника је навело да су здрави и да им здравствене услуге нису биле потребне. Иако нико од саговорника није оболео од короне, готово сви су имали, преко неког блиског, искуство те болести (двоје је у широј породици имало и сроднике са смртним исходом, а троје оболеле чланове породице). Једна испитаница се пожалила да је 2020. године остарила за пет година због некретања, уништене кондиције и пада имунитета (Ж[2], 69). Од 12 људи, њих шесторо је изјавило да су им финансијски приходи довољни за пристојан живот, троје се пожалило да једва састављају крај с крајем, а троје се не жали али ни не хвали својим материјалним стањем. Седам испитаника је вакцинисано, троје још размишља, а двоје је против вакцинисања.

На питање о вакцинама, добили смо различита образложења за и против: Приклонио сам се теоријама завере, зар не видите да нас запад трује и завађа (М, 76); Не, не верујем у неиспитане вакцине (Ж, 69); Не, и даље пратим резултате ефикасности појединих вакцина (Ж, 66) и Да, деца су ме пријавила, ако је богојављенска водица, добро је, онда ће нам Бог помоћи (Ж, 75).

2 Ж и М су скраћенице за жену и мушкарца, а бројке су године старости испитаника.

Тематска анализа

Искуство пандемије, ванредног стања и карантина као и заштитних мера покушали смо „докучити“ на основу мишљења релативно малог броја наших саговорника. То што смо добили дугујемо њиховој нескривеној искрености и видљивој сети која је већину посетила код одговора на питања о породици и унучади. Њиховим речима у анализи ваља поклонити пуно поверење што ћемо урадити кроз неколико тематских целина (Vilig, 2016). Девет тематских целина смо могли интегрисати и у мањи број. Сама класификација у овом тексту је условна, с већим бројем покушали смо да са што више занимљивих речи испитаника дамо увид у једно тешко време, друштвено и научно инспиративно и значајно. Разуђеност проблема предмета испитивања потврђују и најчешће коришћени синоними појма бриге код нас: пажња, старање, заштита, брига, пожртвованост, нега, савесност. Брига о старијима, посебно у кризним ситуацијама, када се јасније спознаје не/моћ и рањивост људског достојанства, заслужује бољу од свих наведених речи и дела, пречих од свега другог. Колико је у свету и код нас закључано старијих током протекле године, одвојено од својих, одвојено од другог човека, тешко је поуздано рећи. Можда би, многи од њих одустали од тако наглашене брижности по цену властитог живота.

Ванредно стање: из прве руке

У ситуацији избијања заразне болести, о којој се ни/мало зна, и када нас на све начине упозоравају и застрашују да додир и загрљај могу постати смртоносни, онда се, у првом налету, човек помири са бригом власти у виду ванредног стања, карантина, полицијског часа и многих рестриктивних мера. Годину дана касније наши саговорници нису штедели речи о томе и 12 интервјуа заслужују далеко већу пажњу од ове коју им посвећујемо. Делови њихових субјективних описа и сећања: од увођења ванредног стања и најстрожих мера за њихову старосну групу до разноврсне помоћи и бриге преко информисања налазе се у редовима који следе.

Бездушно закључавања врата и постављање „мајмунских мрежа“ пред децом, родбином и пријатељима додатно је појачало бригу и тугу. Обећаје нам се оно што не тражимо и што нам не треба, само не оно што је најважније и што најбоље умемо – да волимо! Чему гледање кроз прозор, чему вакцинисање, а немогућност виђања са својима?

(М, 77); Осећала сам бес због ограничавања слободе кретања условљене непромишљеном одлуком да старији од 65 буду утамничени. Није се размишљало о здрављу осетљивих категорија људи и деце којих те мере могу додатно увести у нове облике патологије (Ж, 66); Много сам бринула шта ћу ако се разболим, нема ко да ме одведе у болницу, а ни да ме сахрани ако умрем (Ж, 72); Најјачи утисак ми је оставила слика када су нам деца са унучићима долазила да их видимо са терасе, махали смо једни другима, јер смо поштовали мере о забрани контаката. Да се не бисмо довикивали са четвртог спрата, комуницирали смо тада преко мобилних телефона (Ж, 69); Ванредно стање (супруга и ја) нисмо поштовали, комшије су нас на то опомињале, а срећом са полицијом се нисмо сретали (М, 76); Поштовали смо мере, недостајала су нам пуно деца и унучад, чули смо се телефоном. Жена се добро снашла, излазила је да баци смеће и у продавницу, офарбана је у црно и кад стави маску не изгледа да је старија од 65 година (М, 81); Била сам бесна јер смо затворени на превару (Ж, 69).

Ако је код већине испитаника постојао страх и паника на почетку пандемије и затварања, исти уступају место бесу, гневу, осећају стигматизације и понижења што време више одмиче. Од страха да се не разболе више их је болела немогућност кретања и контаката са децом, унуцима, пријатељима на шта указују и друга истраживања (Ritika Girdhar et al., 2020; Welzel et al., 2021).

Кризни штаб: „Нек разуме ко уме.“

На први поглед „брине“ се много, али је питање шта је истински домет бриге. Недостатак отворених, јасних и једноставних објашњења и неусаглашеност чланова Кризног штаба (струке и власти) довољно указује на ситуацију која је друштво затекла неспремно (и не само код нас). Кад је већ тако, онда је у Кризном штабу, уз лекаре и власт, заслужено место требало припасти, у првом реду, психолозима, затим педагозима, андрагозима, социолозима, геронтолозима, правницима и економистима. Као што су људи различито реаговали на „дисциплиновање“ тако су и различита сећања на неповерење које су „брижне мере“ и бездушност изазивале: код многих негодовање и критику, а код мањег броја поверење и похвале.

Збуновник, недопустиво узнемиравање и црни сценарији, шупљоглаве изјаве које ме нису плашиле него нервирале (М, 77); Нисам ником веровала, нарочито не „кризном штабу“, вештачкој творевини створеној да трбухозбори из главе председника (...) унела је

више страха и забуне него сви режимски медији заједно. Требало би пред законом да одговарају за узнемиравање, сејање страха и изношење лажних информација (Ж, 66); Недоследност, бауљање, а све време неподношљиво велики утицај политике (Ж, 66); Не разумем се ја у то, није моје да судим. Прича се да су лагали о броју мртвих (Ж, 72); Верујем у Кризни штаб на челу са владом и нашим председником, којега не бих мењао када бих се само ја питао (М, 70); О томе мислим располућено као да су и они између себе несагласни. Од те две линије на губитку је увек струка, али ни они не разумеју оно што нама причају, испада да им је танко знање (М, 76); Веровао сам Кризном штабу и власти, нисам о мерамо много размишљао, има ко је задужен (М, 81); Не слушам Кризни штаб, сеју само страх и сваки дан друго причају. Носим маске и не љубим унучад (Ж, 75); Уништавају људима природни имунитет свим средствима, као да раде за вирус, а не за људе (Ж, 69).

Коме су веровали и шта их је нервирало?

Иако су „утамничени“ без кривице, кривица им је наметана због непоштовања донетих мера (о чему сведочи и неколико саговорника који су, што из потребе, а што из радозналости, кршили мере забране кретања). Снага духа и сумњичавости многе не напушта па у разговору откривају да имају шта да кажу и да се не боје због изговорених речи. Убедљиво и непоткупљиво, у чему им помаже мудрост и искуство, износе своје мишљење о свему што су питани. Већину су нервирала „господарења медијима“ Кризног штаба са црним сценаријима и „бестидна обећања моћника“, а веровали су, углавном, породици, пријатељима и комшијама. Истини за вољу, неке је нервирала незахвалност народа према власти која толико брине о свима, веровали су Председнику.

Нисам никоме веровао а нервирао ме Кризни штаб. Повредили су ме грдни медијски разговори и бестидна обећања моћника која закрче мозак ономе ко га има. Нервира ме бесчасно улагивање гарди старијих божјих мученика и непрекинуто кандидовање политичких брзозрелаца (М, 77); Веровала сам својој породици и пријатељима, мада је и међу пријатељима почело раслојавање на оне њихове који верују у заверу, не верују у постојање вируса, антиваксери (Ж, 66); Највише ме нервирала незахвалност народа према режимској помоћи и бризи. Све бих их избоксовао да је као оних ратних година (М, 70); Нервирало ме што су се хвалили да нам помажу, а боље да

су нам дали пензије да живимо као нормалан свет (М, 81); Највише сам веровала ћерки и унуку, а нервирале су ме вести на телевизији, посебно кад говоре о броју мртвих. Мени је умро брат, ни на сахрану му нисам могла отићи (Ж, 75); Веровала сам кћерки и себи. Нервирало ме је све. Изашла сам једном да купим цвеће за терасу и кад сам видела полицијска кола у заседи помислила сам: Да ли ће ови да ме хапсе и осетила се као лудача (Ж, 69).

Чија је дужност брига о старијима од 65 година?

Брига о старијима би требало да је усмерена и да се ослања на породична и друштвена упоришта у најширем смислу речи (од социјалних и здравствених институција до установа за смештај старијих особа, установа за помоћ у кући и разних хуманитарних и волонтерских организација). Из одговора испитаника произлази да су кризна времена и болест најјача проба снаге породице. Они, који у потомству виде смисао борбе за живот без двоумљења изјављују да је дужност породице брига о старијима. И већина је налази у њој. То показују и друга истраживања (Banerjee, 2020; Welzel et al., 2021). Они, који су загрљени безнађем и самоћом „упиру“ прст у државу. Савремени начин живота допринео је да немали број старих живи сам, а то не значи да су сви напуштени од деце, пријатеља и комшија. То потврђују и речи неких наших саговорника. Од једне, која живи сама, није присутан толико страх од болести, немоћи и смрти него страх да је, ако умре у ово време, неће имати ко сахранити. И то је најболнија брига јер се страх прелама тамо где је човек најтањи.

Криза је наша стара дружбеница, уздање у се и у своје кљусе, и породице – све остало је још тентање да је више приче. Помоћ је увек на дугу дршку. Боље да је нема него да је понижавајућа и провидно политички манипулативна (М, 77); То питање није системски решено адекватним животним, здравственим, пензионим и осталим фондовима како се ради у развијеним земљама, тако да је та популација осуђена на милостињу од сопствене пензије (Ж, 66); Породице, пре свега, затим државе, локалне заједнице, скупштине станара, волонтера и хуманитарних организација (Ж, 69); Ако има породицу, онда њена подршка, а свакако и од државе. Ја немам пара за дом, остаћу овде до судњег дана (Ж, 72); Мислим да би првенствено деца требала имати више поштовања према родитељима и да погледају оне што расту поред њих, какви ће они бити према њима. А држава треба да брине и о здравима, а не само болесним (М, 81); Јадни они који од

државе очекују бригу, срећни су они који имају породицу и која им може прискочити (Ж, 75); Ваљда државна, али пошто је држава приватна, не знам (Ж, 69).

Најефикаснија помоћ у доба короне

Поновимо, иако промене у друштву, економији и миграције увелико утичу на породицу она је и даље основни извор пружања помоћи и подршке старијима (Knežić, 2011), поготово та помоћ долази до изражаја у кризним ситуацијама. Подршка могу бити деца, унуци или пријатељи који временом постају као чланови породице. Слично виђење улоге породице, пријатеља и комшија добијено је и у другим истраживањима (Ritika Girdhar et al, 2020; Welzel et al., 2021). По дирљивим речима и уздасима који су се пригушивали за време разговора, смисао живота у старости им пружају деца и унучад, тај осећај испуњености је уједно и најефикаснија помоћ у доба короне.

Отмена помоћ верне пријатељице (М, 77); Девојке, комшинице са спрата, која нас је снадбевала и водила пса у шетњу (Ж, 66); Искључиво породица, деца су бринула о нама иако смо се трудили да их што мање деранжирамо због њихових свакодневних обавеза (Ж, 69); Комшије су ми све на свету! То мало фамилије што је остало све се одродило, отуђило (Ж, 72); Од оног од кога сам највише очекивао од сестре и повремено од пријатељице, када смо у добрим односима (М, 70); Помоћ нисмо имали нити нам је ко нудио (М, 76); Нисмо имали никакву помоћ, нисмо ни децу користили ни оптерећивали (М, 81); Ћеркина, целе породице, они су ми подршка и помоћ у свему (Ж, 75).

Новчана помоћ: брига или пониженење?

Они којима је више стало до људскости и образа него до материјалних „мрвица“ исказују своје мишљење на један, а они којима је „догорело до ноката“ прихватају новчану помоћ али се не захваљују... на крају већина се није гадила тог „државног подарка“ (Knežić, 2020:162).

Жалосна превара и понижење (М, 77); Најстрашније лицемерје, куповина наивног, припростог гласачког тела (Ж, 66); Ништа ми није значила, режимско популистичко поткупљивање будућих гласача (Ж, 66); Новчана помоћ је требало да буде селективна, да су је добили

само пензионери са ниским примањима, на тај начин би дошла у праве руке (Ж, 69); Ко није у нашој кожи не зна да је сваки динар пао с неба добродошао (Ж, 72); Добро нам је дошла у овој сиротињској земљи (М, 76); Новчана помоћ је беда (М, 81); Сваки динар је добро дошао, али нека нам врате оно што су нам раније узели, то нисмо заборавили (Ж, 75);

Каква брига је потребна старијима?

Да се „не живи само од коре хлеба“, сведоче речи које следе јер се и телефонски разговор доживљава као дар, кад је човек усамљен.

Хвала Вама ко и вазда! Кад сте ме се сетили, као да сте ме и даривали! (М, 77); Младе, од најранијег узраста треба васпитавати за хуманији однос према старима, да старији не буду предмет подсмеха, омаловажавања, деградирања и дискриминације него да имају права на достојанствен живот и коректан однос друштва према њима (Ж, 69); Старијима је потребно да им се организују дружења, друштвени живот у клубовима пензионера, излети и не живи се само од коре хлеба (М, 81); Да се неко бави нама као да и даље постојимо, а не да смо само они што троше паре из пензионог фонда. Некад смо га и ми пунили (Ж, 72); У протеклој години је направљен још дубљи јаз међу генерацијама. Под изговором „заштите пензионера“ сада нас млади мрзе још више (Ж, 69).

Снадбевање: „пензионерски уранак“

Они који нису ишли на „пензионерски уранак“, имали су разумевање и жалили су оне старије људе које су животне прилике приморале на ноћно снадбевање, али нису штедели ни речи осуде за оне који су такве понижавајуће мере донели. Неки су та три ноћна сата једном недељно за викенд назвали временом слободе, а други највећим понижењем, стигматизацијом, наметнутом старошћу или доливањем соли на рану. Они који су гледали редове испред супермаркета и старије који су „вукли“ кесе то је личило на неке редове из деведесетих година. Доживео је овај народ у протеклих тридесетак година ратове, санкције, пирамидалне банке и штедње, бомбардовање и разне несташице. Да ли се човек може навићи на те невоље или их изнова преживљава?

Понижавајуће време и редови за снадбевање невољника и несрећника. Нисам учествовао у томе. Имао сам скромне залихе и по-

моћи службе „Потрчко“ (М, 77); Признајем да сам више пута излазила до продавнице и када није било дозвољено особама са 65 и више година. Никад нећу заборавити тај осећај, као да сам криминалац, кришом сам излазила увек у страху да ћу се срести са полицајцем (Ж, 69); Нисам ишла ноћу ко вампир по продавницама, плашим се после 9 увече, а не усред ноћи. Не треба мени много, а то су ми комшије доносиле (Ж, 72); Нити сам ишао нити ми је падало на памет да се заразим од тих невољника који су, вероватно, били приморани да купе парче хлеба (М, 70); Ишао сам неколико пута, не због потребе колико због излажења, шетње и некаквог виђења других и другачијих, а схватио сам да смо толико исти као да смо од истог оца и мајке (М, 76); Нисам ишла, али не осуђујем јадне људе што су ранили, морали су, а то је власт крива (Ж, 75);

Начин информисања, корист од интернета и друштвених мрежа

Било је за очекивати, с обзиром на удео испитаника са високим нивоом образовања (50%), да ће већина њих користити нове технологије, интернет, друштвене мреже и портале за информисање. Напротив! Већина их се информисала преко ТВ програма, верујући им или гнушајући се провидне манипулације.

ТВ ретко гледам, за друштвене мреже и нове технологије сам незнавен, а радио ретко гасим. Обавештења која сам примао преко телевизијских програма су таква да сам се сваки пут осетио посрамљеним пред најездом провидних лажи дежурних усрећитеља, преварантских обећања (М, 77); Користим све опције друштвених мрежа и интернета, то ми је за почетак једини вид комуникације са децом, која су попут стотине хиљада младих напустили овај осињак у потрази за нормалнијим животом (Ж, 66); Не, ништа од тога немам и не знам, не треба ми (Ж, 72); Информисао сам се као и већина преко ТВ програма којима сам, за разлику од других, веровао, и чијих сам се препорука скоро дословно придржавао. Немам паметни телефон, читам *Курир*, *Информер* и *Српски телеграф* (М, 70); Дигитално сам неписмен (М, 76); Информисао сам се са ТВ, имамо само стари мобилни телефон. Друго немамо нити нас занима (М, 81); Информисала сам се преко ТВ програма, недостајала су ми деца и унуци, био ми је дугачак дан, држала сам телефон поред себе и чекала да се неко јави (Ж, 75); Буквално ме боли стомак од гледања вести. Оне се данас углавном користе за манипулацију масом, а ја не волим да будем маса (Ж, 69).

Без обзира на специфичност квалитативних истраживања која се односе на могућност уопштавања и закључивања, искази испитаника показују да их је „претерана брига“ у виду забране кретања, изолације, сејања страха и панике уместо јасног информисања, немогућности физичког контакта са децом и унуцима, снадбевање у „недоба“ и неселективна новчана помоћ више бринула од саме короне.

Реч на крају

Брига је, можда, једна од најмилијих али, вероватно, и најзлоупотребљенијих речи у току пандемије. Посебно, ако је вежемо за оне којима је најпотребнија: најмлађе и најстарије. Из патње и чежње бака и дека за унуцима у доба короне произлази да од везе те две најмасовније друштвене групе нема ни природније, ни искреније, ни јаче. Затварање и „јалова тиранија“, коју прати „баук“ короне на све стране, према властитој исповести старијих највише их је погодило сурово одвајање од деце. То је на једној, а све остало – ко, кад, колико, зашто и како брине и помаже им је на другој страни. Да су деца и унуци најважнији извори бриге и подршке кажу истраживања и неких других истраживача (Welzel et al., 2021). Данас су, више срећом него нечијом превеликом бригом, близу тога да доживе да им најрођенији полете у загрљај. У једној реченици нашег саговорника најбоље је сажето: закључавање, патња, брига и помоћ.

Бездушно закључавања врата и постављање „мајмунских мрежа“ пред децом, родбином и пријатељима додатно је појачало бригу и тугу. Обећаје нам се оно што не тражимо и што нам не треба, само не оно што је најважније и што најбоље умемо – да волимо! Чему гледање кроз прозор, чему вакцинисање, а немогућност виђања са својима?

Референце

Armitage, R., & Nellums, L. B. (2020). COVID-19 and the consequences of isolating the elderly. The Lancet. *Publichealth*, 5(5), e256. https://doi.org/10.1016/S2468–2667(20)30061-X

Banerjee, D., (2020a). The impact of covid-19 pandemic on elderly mental health. *Int J Geriatr Psychiatry*, 35(12):1466–1467. doi: 10.1002/gps.532. Epub 2020 Jun 27.

Banerjee D. (2020b). ‘Age and ageism in COVID-19’: Elderly mental health-care vulnerabilities and needs. *Asian journal of psychiatry*, 51, 102154. https://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.102154

Briguglio, M., Giorgino, R., Dell'Osso, B., Cesari, M., Porta, M., Lattanzio, F., Banfi, G., & Peretti, G. M. (2020). Consequences for the Elderly After COVID-19 Isolation: FEaR (Frail Elderly amid Restrictions). *Frontiers in psychology*, 11, 565052. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.565052

Brooks, S.K., Webster, R. K., Smith, L.E., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N., & Rubin, G.J. (2020). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence. *Lancet* 395: 912–920. https://doi.org/10.1016/S0140–6736(20)30460–8

Daoust, J. F. (2020). Elderly people and responses to COVID-19 in 27 Countries. *PLoS ONE*, 15(7): e0235590. https://doi.org/10.1371/journal. pone.0235590

De Pue, S., Gillebert, C., Dierckx, E., Vanderhasselt, M. A., De Raedt, R., & Van den Bussche, E. (2021). The impact of the COVID-19 pandemic on well-being and cognitive functioning of older adults. *Scientific reports*, 11(1), 4636. https://doi.org/10.1038/s41598–021–84127–7

Džamonja Ignjatović, T., Stanković, B. & Klikovac, T. (2020). Iskustva i kvalitet života starijih osoba tokom pandemije Kovida-19 i uvedenih restriktivnih mera u Srbiji, *Psihološka istraživanja*, Vol. XXIII (2), 201–231. DOI: 10.5937/PSISTRA23–28990

Knežić, B. (2020). *Viber porukama koroni u inat*, Beograd, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

Knežić, B. (2011). *Ne samo koliko živeti*. Beograd, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

Meng, H., Xu, Y., Dai, J., Zhang, Y., Liu, B., & Yang, H. (2020). Analyze the psychological impact of COVID-19 among the elderly population in China and make corresponding suggestions. *Psychiatry research*, 289, 112983. https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.112983

Plagg, B., Engl, A., Piccoliori, G., & Eisendle, K. (2020). Prolonged social isolation of the elderly during COVID-19: Between benefit and damage. *Archives of gerontology and geriatrics*, 89, 104086. https://doi.org/10.1016/j.archger.2020.104086

Ritika Girdhar, R., Srivastava, V. & Sethi, S. (2020). Managing mental health issues among elderly during COVID-19 pandemic. *Journal of Geriatric Care and Research*, Vol 7(1), 32–35.

Todorović, N. (2020). *Dnevnik pod maskom*. Beograd, Čigoja štampa.

Welzel, F. D., Schladitz, K., Förster, F., Löbner, M., & Riedel-Heller, S. G. (2021). Gesundheitliche Folgen sozialer Isolation: Qualitative Studie zu psychosozialen Belastungen und Ressourcen älterer Menschen im Zusammenhang mit der COVID-19-Pandemie [Health-related consequences of social isolation: a qualitative study on psychosocial stress and resources among older adults in the COVID-19 pandemic]. *Bundesgesundheitsblatt, Gesundheitsforschung, Gesundheitsschutz*, 64(3), 334–341. https://doi.org/10.1007/s00103–021-03281–5

Vilig, K. (2016). *Kvalitativna istraživanja u psihologiji*, Beograd, CLIO.

Branislava Knežić*

CARING FOR THE ELDERLY IN THE AGE OF CORONA PANDEMIC

Abstract: The text presents the findings on the specifics of the elderly due to which they are a particularly risky part of the population for coronavirus disease, and also discusses the harmful consequences of their isolation. From the title, it is easy to infer that care in itself can have the connotation of charitable activities and what is called mercy in the broadest social communities. When verbally overemphasized it can become offensive, especially to those who care about dignity the most. In order to obtain data on the experience of elderly at the time of the introduction of the state of emergency and restrictive measures, a surveywas conducted, a year after the proclamation of the pandemic. Twelve people were interviewed by telephone andtranscripts of these semi-structured interviews were analyzed on the principles of thematic analysis. Isolation, separation from family and friends, confusion in information and attempts of intimidation through media were more oftenperceived as unjust punishments and imprisonment than as measures of care and protection from disease. Generalizations cannot be made on the basis of the small, convenient sample of this study.

Key words: care for the elderly, corona, quarantine, protective measures

* Full professor at the Department of Pedagogy and Andragogy, Faculty of Philosophy, University of Belgrade